

17. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави : теоретичні, історичні та правові проблеми. К. : Атіка, 2005. 332 с.
18. Хорошильцев А. И. Эффективность действия нормы права. Общество и право. 2011. № 2 (34). С. 47-51.
19. Чеботарьова Г. В. Кримінально-правова охорона правопорядку в сфері медичної діяльності : автореф. дис. на здобуття вчен. ступеня докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2011. 36 с.

The article analyzes the essence of the criminal-legal policy in the field of ensuring the protection of patients' rights. Various approaches to determining the effectiveness of such policies are considered. The main directions of the criminal-law policy concerning improvement of criminal legal protection of patients' rights are defined, namely: public measures to be used for neutralization / minimization of violations of patients' rights; purely legal measures that are most rational to reduce the level of violation of patients' rights; complexes of integrated interaction of legal and non-legal means of detecting systematic violations of patients' rights; the application of criminal law to establish against those violations that cause real social harm. It has been proved that in the event of a criminal violation of the rights of patients, investigations into such cases should take place in the presence of representatives of the public, law enforcement and victims' representatives in such commissions. The significance of mediation as a new element of criminal law policy is emphasized. It is substantiated that the aim of the criminal law policy in combating the violation of patients' rights should be to increase the level of social trust of the population to the state, and the result – the state authorities are directed to overcome the system of violation of patients' rights.

Keywords: criminal law, protection of rights, patients, criminal law, criteria of law effectiveness.

УДК 340.12:1:(342.7:321.7)

Корнієнко Г.П., НУ «ОЮА»

ОБҐРУНТУВАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ВІД КЛАСИЧНОГО ДО СУЧАСНОГО ЛІБЕРАЛІЗМУ

У статті розглядається трансформація уявлень про права людини від класичного до сучасного лібералізму. Підкреслюється, що для лібералізму характерна прихильність ідеї прав людини і цінності свободи особи. Відзначається, що зміст прав, як і інтерпретація свободи в ході довгої історії ліберальних ідей зазнали істотних змін. В першу чергу це було пов'язано зі змістом самого поняття «права людини». Зокрема, про це свідчить існуюче розділення усіх виділених прав людини на негативні і позитивні прав людини, де позитивні права – це громадянські і політичні права, які знайшли своє втілення в концепції класичного лібе-

ралізму, а негативні права, - це соціально-економічні і культурні права, які пов'язані з ідеями сучасного лібералізму. З'ясовано, що в класичному лібералізмі права людини потрібні для захисту індивідуальної свободи, тоді як проблемою сучасного лібералізму стає питання соціальних гарантій прав і свобод.

Ключові слова: права людини, лібералізм, класичний лібералізм, сучасний лібералізм.

Постановка проблеми. Звернення до розробки теми правового лібералізму обумовлене стратегією демократичного розвитку і лібералізацією українського суспільства, а також протиріччями, які супроводжують ці процеси. Динамічні соціально-політичні зміни, що відбуваються в країні останнім часом, безпосередньо впливають на стан дотримання державою прав людини в різних сферах суспільного життя. Посилення позицій громадянського суспільства, реформування в державно-управлінській сфері і в правоохоронних органах, посилення співпраці з Європейським союзом і світовими державами сприяють реальному затвердженню ліберальних принципів у сфері вдосконалення прав людини в Україні. З огляду на це представляється необхідним звернутися до дослідження ліберальної концепції прав людини: від класичного лібералізму до сучасного лібералізму.

Стан дослідження теми. Проблема права людини в лібералізмі продовжує залишатися однією з найактуальніших у філософії права. Хоча виникла вона вже досить давно, але в явній формі була сформульована в Новий час. На ідеї свободи базується уявлення про права людини Ж.-Ж. Руссо, Т. Гоббса, І. Канта, Дж. Локка, Ш.-Л. Монтеск'є. Особливістю сучасної постановки проблеми є те, що вона розгортається в рамках плюралістичного дискурсу. У Дж. Ролза уявлення про права людини ґрунтуються на принципі справедливості. У Р. Дворкіна ліберальна теорія права, заснована на визнанні пріоритету особистості, її гарантованої свободи і самореалізації. І. Берлін розглядає права людини в контексті відсутності примусу.

Мета дослідження. Мета цієї статті показати, як у рамках ліберальної теорії трансформуються уявлення про права людини, змінюється зміст прав людини від класичного до сучасного лібералізму.

Виклад основного матеріалу. Права людини є обов'язковим концептом лібералізму, усіх його течій і напрямів. Представник сучасного лібералізму Берлін Ісайя, писав «Ліберальні мислителі не втомлювалися доводити, що якщо свобода означає обмеження

можливостей, які мають в розпорядженні інші люди, щоб змусити мене робити те, чого я не хочу або можу не хотіти, то яким би не був ідеал, заради якого мене змушують, я є скованим, і тому доктрина абсолютного суверенітету за своєю суттю носить тиранічний характер. Для збереження нашої свободи недостатньо проголосити, що її не можна порушити, якщо тільки це порушення не буде санкціоновано тим або іншим самодержавним правителем, народним зібранням, королем в парламенті, суддями, деяким союзом влади або законами, оскільки і закони можуть бути деспотичними. Для цього нам необхідно створити суспільство, що визнає область свободи, межі якої нікому не дано порушувати. Норми, які встановлюють ці межі, можуть мати різні назви і характер, їх можна називати правами людини, Словом Господнім, природним правом, міркуваннями корисності або «незмінними інтересами людини». Я можу вважати їх справжніми апіорно чи можу проголошувати їх своєю вищою метою або вищою метою мого суспільства і культури. Загальним для цих норм і заповідей є те, що вони отримали настільки широке визнання і настільки глибоко вкоренилися в дійсній природі людей в ході історичного розвитку суспільства, що до теперішнього моменту вони становлять істотну частину нашого уявлення про людину [2, с. 19-43]. Тим самим, він наголосив, що права людини ґрунтуються на свободі і є невід'ємною властивістю як окремого індивіда, так і всього суспільства.

В лібералізмі прийнято виділяти два етапи розвитку ліберальної теорії: класичний лібералізм (XVII-XIX ст.) і сучасний лібералізм (кінець XIX - початок XX століть).

Класичний лібералізм акцентував увагу на проблематиці політичних і економічних свобод, природних правах індивіда, суспільному договорі. Представниками класичного англійського лібералізму є Джон Локк, Адам Сміт, Девід Юм, Г. Спенсер, французького - Ж.-Ж. Руссо, Ш. Л. Монтеск'є, Б. Констан, німецького - Вільгельм фон Гумбольдт, Іммануїл Кант, американського - Томас Джефферсон.

Права людини в класичному лібералізмі описуються як відносини між людиною і державою, тобто основним є забезпечення захищеності окремого індивіда від небажаних, негативних дій по відношенню до нього з боку держави. Тут права людини припускають відсутність певних небажаних дій по відношенню до окремого індивіда, а саме: примусу, втручань, посягань.

Свобода - ключова категорія ліберальної доктрини - трактується як відсутність примусу, як синонім автономності і незалежності. Для класичного лібералізму характерне визнання індивідуальної свободи кожної людини, в основі якої лежать базові принципи: цінність індивіда, його відповідальність не лише перед суспільством, але і перед собою, право на самореалізацію кожного, вільний розвиток і самоствердження. Окрема людина сам вибудовує і сам досягає власних цілей. Поняття свободи пов'язано з відсутністю зовнішнього впливу і створення перешкод у досягненні особистих, самостійно поставлених цілей. У цьому сенсі тим більше у людини свободи, чим менше вона відчуває на собі зовнішній тиск. Втручання ж порушує свободу і принципи відповідальності індивідів за власний вибір. У класичному лібералізмі обґрунтовується ідея антипатерналізма, суть якої полягає в тому, що кожна людина - найкращий суддя власних інтересів. У цій ситуації суспільство має забезпечувати своїм громадянам найбільшу свободу, сумісну з рівними правами інших. При цьому свобода інтерпретується негативно, як відсутність примусу, як особиста і громадянська свобода, як недоторканність сфери особистого життя. Саме ця сторона свободи представляється найбільш значущою представниками лібералізму початку ХІХ ст. Право людини «розпоряджатися самим собою» може бути обмежено лише таким же правом іншої людини. Монтеск'є вважав, що «головне завдання держави - силою змусити окремих членів суспільства виконувати закони, що виражають загальне благо, примирити соціальні суперечності, стан війни людей один з одним і направити боротьбу між людьми в законне русло» [1, с. 46]. До тих пір поки вчинки індивіда не порушують прав інших членів суспільства, він вільний робити все, що вважає за потрібне. Монтеск'є пропонує розрізнити поняття свобода та незалежність. « Свобода є право робити усе, що дозволено законами. Якщо б громадянин міг робити те, що цими законами забороняється, то в нього не було б свободи, оскільки те ж саме могли б робити й інші громадяни» [6, с. 288-289].

Французький філософ, Констан приділяє основну увагу обґрунтуванню особистої свободи, що розуміється їм як свобода совісті, свобода слова, свобода підприємництва, приватної ініціативи. Для нього прийнятна лише та свобода, яка має на увазі особисту незалежність, самостійність, безпеку, право впливати на управління державою. За наявності такої свободи індивід не лише має право здійснювати по відношенню до держави певні активні дії, але і пра-

во ігнорувати державу, якщо його сприяння, допомоги або навіть присутності індивід не потребує. Констан розмежує сучасне йому ліберальне розуміння свободи від політичної свободи в тому вигляді, в якому її розуміли в період античності. У античному світі люди знали тільки політичну свободу, яка полягала в можливості їх безпосередньої участі в здійсненні політичної влади, тоді як особисте життя громадян детально регламентувалося і визначалося державою. Констан доводить неприйнятність такого розуміння свободи. Для сучасних народів, вважав Б. Констан, політична свобода як можливість безпосередньої участі в здійсненні влади вже не має колишнього значення. Для них свобода - це передусім особиста, громадянська свобода, яка полягає в певній незалежності індивідів від державної влади. «Мета наших сучасників - безпека приватної сфери; і вони називають свободою гарантії, що створюються громадськими інститутами в цих цілях» [3, с. 97-98].

Б. Констан бачив причини нещастя Французької революції в спробі її лідерів втілити античні ідеї публічної свободи в сучасних, абсолютно непридатних для неї умовах. «Особиста незалежність є найперша з сучасних потреб, - писав він. - Отже, ніколи не треба вимагати від неї жертви заради встановлення політичної свободи» [3, с. 102].

В класичному лібералізмі права людини призначені, передусім, встановити такі стосунки між людиною і владою, де людина залишалася б незалежною, а держава зобов'язана утримуватися від дій, які могли б обмежити свободи окремого індивіда.

На початку ХХ ст. у ліберальній думці, як і в самому суспільстві починають виявлятися кризові явища. У багатьох західноєвропейських державах виникають численні соціальні конфлікти, війни. В цих умовах класична теорія лібералізму перестає збігатися з реальністю. Це сприяє тому що виникає необхідність перегляду ідей класичного лібералізму і формування нових ідей та принципів. На тлі цього формується сучасний лібералізм - сукупність доктрин, в яких поряд з принципами «класичного» лібералізму підкреслюється важливість втручання держави, покликаної створити сприятливі умови для їх реалізації. Сучасний лібералізм знову звертається до базових цінностей природного права, але вже з оновленим змістом.

Як і інші ідеї класичного лібералізму права людини переосмислюються в теоріях сучасного лібералізму. Центральною проблемою сучасного лібералізму стає питання соціальних гарантій прав і сво-

бод індивіда. До представників сучасного лібералізму відносять: Л. Мізеса, Ф. Хайека, Р. Дворкіна, Р. Нозіка, І.Берлін та інші.

Слід зазначити, що уявлення про права людини від класичного лібералізму до сучасного зазнають істотні зміни. В першу чергу це було пов'язано зі змістом самого поняття. Про це, зокрема, свідчить існуючий поділ всіх виділених прав людини на негативні і позитивні, інакше їх називають правами «першого» і «другого» покоління прав людини. Права першого покоління - це громадянські і політичні права, які знайшли своє втілення в концепції класичного лібералізму. Права другого покоління - це соціально-економічні і культурні, які пов'язані з ідеями сучасного лібералізму. «Позитивні» права - це права, для реалізації яких потрібні конкретні дії держави. Тут вже йдеться не про відсутність дій, а, навпроти, про наявність дій. І, передусім, йдеться про забезпечення певних благ для людини. Якщо у класичному лібералізмі одним із центральних факторів соціального устрою суспільства є мораль, то в сучасному - добробут людини (в першу чергу матеріальне).

У сучасному лібералізмі відбувається переосмислення відношення до прав людини. Тепер основне завдання права людини не лише захистити життя окремої людини, але і забезпечити гідний рівень життя. Якщо класичний лібералізм при реалізації негативних прав людини державі відводить роль пасивного спостерігача, то в сучасному лібералізмі для забезпечення вже позитивних прав людини державі неможливо залишатися пасивною. У сучасному лібералізмі державі пропонується здійснення активної діяльності по забезпеченню громадян певними благами. У класичному лібералізмі перерозподіл благ здійснюється в результаті укладених угод і договорів і не включається в зміст громадського договору, в сучасному ж лібералізмі це завдання вирішується через законодавство держави. Непорушними для сучасного лібералізму стають: законність, право індивідуальної безпеки, право захисту власності. Сучасні ліберали виступають за рівність всіх перед законом - «тут два аргументи. Перший - рівність у свободі т. к. свобода ефективна. Другий - рівність перед законом сприяє підтримці громадянського миру. В іншому випадку з'являється спокуса створення коаліції обділених які прагнуть до зміни закону» [8, с. 124].

Ліберальний ідеал «індивідуальна свобода» класичного лібералізму зміщується новою ідеєю - ідеєю добробуту. У сучасному лібералізмі актуалізуються питання про справедливість, а також - про

пріоритетність блага або права. При цьому представники ліберальної течії намагаються поєднати дані принципи: «Ідею добра як раціональності потрібно з'єднати з політичною ідеєю вільного рівноправного громадянина. В результаті ми зможемо встановити, чого потребують і чого вимагають громадяни, коли їх вважають вільними і рівноправними членами суспільства, які в повній мірі і протягом усього життя співпрацюють один з одним» [7, с. 80]. Ключовим, в сучасному лібералізмі, стає питання про соціальні гарантії прав і свобод індивіда.

Вже для забезпечення реалізації позитивних прав потрібні значні матеріальні, фінансові засоби і спеціальні соціальні інститути, які б займалися наданням або організацією надання благ населенню. Представники сучасного лібералізму дотримуються думки, що держава повинна здійснювати мінімальну соціальну політику. Держава, прагнучи надати можливість для реалізації індивідуальних здібностей представникам різних класів, зобов'язана відкрити шлях до освіти, медичного обслуговування, інших життєво важливих сфер тим соціальним прошаркам, які в силу свого походження і матеріального стану не можуть забезпечити собі рівні стартові можливості. При цьому основна відповідальність за реалізацію програм допомоги бідним повинна лежати на місцевих органах влади і громадських інститутах.

Центральною категорією в теорії сучасного лібералізму виступає власність. Сучасний лібералізм важливе значення надає державній політиці у сфері стосунків власності. Вважалося, що держава повинна сприяти розвитку приватного сектора економіки, підтримувати процес демономолізації власності, заохочувати населення інвестувати кошти у виробництво.

Людвіг фон Мізес, з приводу цього писав, що єдиною працюючою і ефективною системою людського співробітництва в суспільстві, заснованому на поділі праці, є приватна власність на засоби виробництва. Він заявляє, що соціалізм як всеосяжна система, що охоплює всі засоби виробництва, непрацездатна і що застосування соціалістичного принципу до частини коштів виробництва, хоча і не є, звичайно, неможливим, веде до скорочення продуктивності праці, так що замість створення більшого багатства воно повинно, навпаки, давати ефект зменшення багатства. Приватна власність, є основою процвітання та громадської свободи. ...Ніде і ніколи не існувало народу, який без приватної власності зумів вийти зі стану

самої гнітючої потреби і дикості, ледь відмінного від тваринного існування... Приватна власність створює для людини сферу, де вона вільна від держави. Вона ставить межі здійснення волі влади. Вона дозволяє іншим силам діяти пліч-о-пліч і в опозиції до політичної влади. Приватна власність стає, таким чином, основою всіх видів діяльності, які вільні від насильницького втручання з боку держави [5, с. 56].

Ще один представник сучасного лібералізму британський філософ Джеральд А. Коен стверджує, що в сучасному капіталістичному суспільстві гроші обумовлюють свободу, а значить люди, які не мають приватної власності і грошей, не вільні. Гроші або їх відсутність припускають соціальні відносини свободи і несвободи, говорить Коен. Гроші - це форма соціальної влади, санкціонованої державою. Як форма соціальної влади в ліберальному капіталістичному суспільстві, особисті фінансові ресурси гарантують їх власникові певне положення в суспільстві або здатність його досягти [9]. Тим самим, сучасні ліберальні філософи заявляють про своє негативне ставлення втручання в права на приватну власність.

Безперечно, реалізувати позитивні права набагато складніше, ніж не порушувати негативні права людини. Для реалізації негативних прав не вимагається особливих ресурсів, і їх виконання мало залежить від соціально - економічного становища держави, тоді як для забезпечення позитивних прав неможливо обійтися без значних матеріальних засобів і спеціальних соціальних інститутів.

Слід зазначити, що тривалий час у західних країнах, які перебували під впливом класичного лібералізму, негативно ставилися до соціальних і економічних прав, вважаючи, що вони суперечать засадам вільної ринкової економіки. Але з часом західні країни пом'якшили свою позицію (сам лібералізм перетворився в сучасний та зазнав істотних змін). Стали визнавати юридичну обов'язковість для себе положення «Пакту про економічні, соціальні і культурні права» і інших міжнародних документів в цій області. Наслідком такого відношення став підсумковий документ Всесвітньої конференції з прав людини, що відбулася у Відні в 1993г., у якому відзначалося, що «Усі права людини універсальні, неподільні, взаємозалежні і взаємопов'язані. Міжнародне співтовариство повинно ставитися до прав людини глобально, на справедливій і рівній основі, з однаковим підходом і увагою. Хоча значення національної та релігійної специфіки та різних історичних, культурних і релігійних особливостей

необхідно мати на увазі, держави, незалежно від їх політичних, економічних і культурних систем, несуть обов'язок заохочувати та захищати всі права людини та основні свободи» [4, с. 81].

Висновки. Таким чином, ми спостерігаємо еволюцію поглядів на обґрунтування прав людини в рамках ліберальної теорії. Стало відомо, що для лібералізму характерна відданість ідеї прав людини і цінності свободи особистості. Хоча зміст прав, як і інтерпретація свободи в ході довгої історії ліберальних ідей зазнали істотних змін, пріоритет свободи як головної для лібералів цінності залишився незмінним. Якщо для класичного лібералізму характерна необхідність захисту індивідуальної свободи, то в сучасному лібералізмі постає питання про соціальні гарантії прав і свобод індивіда. Негативні права, громадянські і політичні доповнюються позитивними, соціально-економічними і культурними правами. І якщо негативні права обґрунтовуються тільки відсутністю дій з боку держави, держава зобов'язана утримуватися від дій, які могли б обмежити свободи окремого індивіда, то позитивні права, наказують державі діяти активно, де держава зобов'язана гарантувати реалізацію прав, що забезпечують доступ до певних благ для населення. Тим самим було підкреслено, що для реалізації людьми їх соціальних і економічних прав держава повинна створювати необхідні умови.

Бібліографічний список:

1. Азаркин Н. М. Монтеस्कье. М. : Юрид. лит., 1988. 128 с.
2. Бёрлин Исая. Две концепции свободы. *Современный либерализм: Роль, Бёрлин, Дворкин, Кимлика, Сэндел, Тейлор, Уолдрон*. М. : Дом интеллектуальной книги, Прогресс-Традиция, 1998. С. 19-43.
3. Констан Б. О свободе у древних в ее сравнении со свободой у современных людей. *Полис (Политические исследования)*. 1993. № 2. С. 97-106.
4. Международные акты о правах человека. Сборник документов / Сост. и вступ. ст. : Карташкин В. А., Лукашева Е. А. М. : Норма, Инфра-М, 1998. 784 с.
5. Мизес Л. Либерализм в классической традиции / Пер. с англ. М. : Экономика, 2001. 239 с.
6. Монтеस्कье Ш. Л. О духе законов. Избранные произведения. М. : Государственное издательство политической литературы, 1955. 570 с.
7. Роль Д. Идея блага и приоритет права. *Современный либерализм : Роль, Дворкин, Берлин, Кимлика, Сэндел, Уолдрон, Тейлор*. М. : Дом интеллектуальной книги : Прогресс-Традиция, 1998. С. 6-108.
8. Хайек Ф. А. Дорога к рабству. *Вопросы философии*. 1990. № 11. С. 123-130.
9. Cohen G. A. On the Currency of Egalitarian Justice, and Other Essays in Political Philosophy Princeton. NJ : Princeton University Press, 2011. P. 124-143.

The article deals with the transformation of ideas about human rights from classical to modern liberalism. It is emphasized that liberalism is characterized by the commitment to the idea of human rights and the value of the individual freedom. It is noted that the content of rights, as well as the interpretation of freedom during the long history of liberal ideas, have undergone significant changes. First of all, it was bound up with the content of the «human rights» concept. In particular, the existing separation of all human rights into negative and positive human rights testifies to this, where positive rights are civil and political rights that have been embodied in the concept of classical liberalism, and negative rights are socio-economic and cultural rights, associated with the ideas of modern liberalism. It has been established that in classical liberalism human rights are needed to protect individual freedom, while the problem of modern liberalism is the issue of social guarantees of the individual's rights and freedoms.

Keywords: *human rights, liberalism, classical liberalism, modern liberalism.*